

Útjegyzetek Izraelből

Az El-Al izraeli légitársaság Boeing 747-es óriásgépe — helyi idő szerint — éjjel után landolt Tel-Aviv repülőtérén. Megkezdődik az izgalommal teli kiszállás: mi vár itt bennünket, magyar turistákat? S mi várja a Jumbót megtöltő, kivándorló szovjetunióbeli zsidó embereket? Közöttük egy veterán fél mellét háborús kitüntetések borítják; a nagymamát tolokocsijában, egy rámpán gurítják le óvatosan, míg unokái — ki zsvajogva, ki csendben anyjához bújva — lépegetnek le a több emeletnyi lépcsőn.

A repülőtér előtt minket az utat szervező Penta utazási iroda izraeli partner-vállalatának légkondicionált autóbussa vár. És persze, saját „parancsnokunk”: Simon Segali (alias Székely Laci), a Budapestről elszármazott cicerone, akinek azután rengeteget köszönhetünk. Elsősorban programkiegészítésben és információban — egyéni beállítottságtól függően viselve el eközben szellemes vagy épp vaskos vicceit, folyton szípközvetítő szövegáradatait, váratlanul felcsendülő operaáriákat és magyar nótákat.

Robogunk tehát a langyos éjszakában Jeruzsálem felé, fáradsággal fűszerezett várakozással telítve, hiszen a prospektus szerint az első négy éjszakára egy városközeleli kibuc vendégházban kapunk szállást. „Kibuc vendégház” — mindeddig nem valami biztatóan hangzott, amíg oda nem értünk a *Habamisa hágó* nevű, luxushotel külsejű és berendezésű, több emeletes szállodához. Az autóbusz — a szálló gyönyörű, virággal és fenyőfákkal teli parkján át — odagördült a tágas, neonfényes bejárathoz; jobbra — már csak emlékül — vaseke, borona és néhány kéziszerszám díszelg, balra nyíl mutatja az utat az úszómedencéhez.

Nos igen, ez a több évtizedes kibuc egy ideje az idegenforgalomra is „ráállt”. Reggel az étteremben dűsan rakott svédasztal vár (onnét ebédre is lehet szendvicseket csomagolni), este négyfogásos, bőséges vacsora. A kiszolgálás gyors és udvarias, kialakulnak az „asztalok”: turistacsoportunk tagjai is most kezdenek megismerkedni egymással.

A jó ellátásra egyébként nagy szükség van. Másnap délelőtt tízkor, ezután naponta reggel 8-kor indul a program. Legelőször — irány Jeruzsálem, „a világ közepe”. S ez nem tréfa, nem is túlzás: a város elképzelhetetlenül szép. A fényképek s a video sem adhatja vissza csodálatos fekvését és építkezését, történelmi hangulatát, s nem utolsósorban mai pezsgő életét, nyugodt atmoszféráját.

Nem is próbálok meg ezért az emlékhelyekről, műemlékekről beszámolni. Hogyan is adhatnám vissza azt az érzést, amikor például átmenve az Olajfák hegyén megérkezünk a Getszemani-kertbe, meg elautókézünk a Gyehenna völgye felett, s mondjuk megállunk a Sion-hegyen, ahová templomot emeltek: itt szenderedett el Mária. — Mindez most meghitt, emberi közelségbe kerül.

A városközepi Moria-hegyen egyébként az iszlám két szent mecsetje áll; itt az őrséget is arab katonák adják. A lenyűgözően szép, kék csempe burkolatú, aranykupolás Szikla-mecset közepén magasodó hatalmas sziklán emelte kését — a Teremtő megpróbáltató parancsára — Ábrahám Izsákra.

A másik, az El-Aksza mecset „helyén” ért földet Mohamed próféta lova, amikor Arábiából a legmesszebbre repült. A 637-ben emelt faépületet 1099-ben a keresztesek alakították át — oldalhajók építésével — Salamon templomává. A Sion-hegyen viszont Dávid király legendabeli sírja fölött, az építmény felső szobájában az Utolsó vacsora termébe lépünk.

Tulajdonképp ez így megy azután nap mint nap: kirándulás Betlehembe és Názáretbe, fel a Genezáreti-tóhoz, majd a Jordán fő forrásához, ahol még ma is keresztelkednek (s

útítársaink rendre bújtak ki cipőikből, hogy legalább bokáig-térdig érezzék a folyó vizét). S amikor innét egy órányi gyalogsétán kísértük a mind sebesebb Jordán-patakot egy hangulatos kis vízeséshez, mintha otthon, a Bükkben járnánk. Csakhogy pálmák, tamarisz-kusz, vadnarancsbokrok meg óriás kaktuszok jelezték — s közben a Nagy Sándor építette Baniás város rommaradványai —, hogy merre is vagyunk. A túlsó part pedig már — Libanon.

Betlehem csupán hét kilométernyire van Jeruzsálemtől, s ma főként katolikus arabok lakják, akik elsősorban az idegenforgalomból élnek. A Születés templom valójában hatalmas, erődítményszerű épület —, görög, örmény és ferences szerzetesek osztoznak rajta. A főoltár alatt van a Születés barlangja; ezüst csillag jelzi Jézus világra jöttének helyét. — A templomban épp esküvőre készülnek, már összejött a násznép, a rokonság is — aranyos kis arab gyerekekkel próbálunk szót érteni. A szándékosan alacsony bejáraton (hogy a pogányok ne tudjanak belovagolni rajta) átbújva nagy térre jutunk, s rögtön megrohannak az emléktárgyárusok. Van itt kereszt, szentkép, rózsafüzér fából meg nemesféméből — kinek mi tetszik.

És Betlehemben van Ráchel sírja is. Baldachint emeltek föléje, szülés előtt álló zsidó fiatalasszonyok buzgón imádkoznak a kis épületben — egészségért, fiúért vagy kislányért. A bejárat mellett, s a vele szembeni házon géppisztolyos izraeli katonák. Barátságosan ránk mosolyognak.

S most vissza Jeruzsálembe. A Szent Anna templom helyén született Szűz Mária. Nem messze innét vannak a Bethesda-medencék, ahol Jézus — s emlékezzünk rá: ezért törvényszegéssel vádolták — szombatot gyógyította meg az inaszakadtat. Aztán, keresztül az arab városnegyeden, az olykor sikátor-szélességű Via Dolorosa következik. A stációknál kegyhely vagy kápolna, előttük, s a keskeny utcán végig arab árusok tömege, boltjai.

Feljutunk a Golgota dombra, ahol a Szentsír bazilika magasodik. Előterében vörös márványlap — ezen készítették fel kenetekkel az Úr testét a sírba tételre; virágok borítják s a zárándokok parfümmel illatosítják. A sziklasír előtt csendben várakozunk, mindenféle náció fiai-lányai. S hogy stílusos legyen (minden vallás mindent szent helyét az állam renováltatja), zeng-csattog a bazilika az ács munkások kalapácsütéseitől. A sírt fehér márványlap borítja, ez egyben oltár is. Kamra-nagyságú a helyiség, függőlámpák, gyertyák világítják. Megilletődve, egyenként lépünk be, néhány pillanatra . . .

Mint ismeretes, a *Síratófal* a zsidó nép és vallás egyik legszentebb helye. Ez az impozáns méretű falmaradvány valójában a jeruzsálemi Moria-hegy nyugati támfala, a Krisztus után 70-ben lerombolt második nagytemplom épen maradt része. Ellentmondásosnak tetszik, de csak helyeselni lehet: az oda vezető úton levő fegyveres őrség tagjai a nagyobb kényszerűségekre belenéznek. — Izraelben vagyunk!

Nekünk épp szerencsénk volt; látogatásunk napján, csütörtökönként hozzák ide azokat a tizenhárom éves zsidó fiúkat, akik a felnőtté avatás, a „Bár mitzva” alkalmából egy Tóra-részlet ünnepélyes felolvasásával tanúsítják szellemi érettségüket. Sohasem fogom elfelejteni a még gyermeki örömtől ragyogó, átszellemült arcokat; ahogyan a „felöltöztetett” Tóra-tekercecsetek magukhoz szorító díszes ruhájú fiúk (az éneklő, muzsikáló férfiak vállára emelve) közeledtek a szent falhoz — életük nagy pillanatához.

S most egy — több napot átívelő — jókora ugrással hadd kerítsem a szót a talán legmegragadóbb történelmi színezetű élményünkre, Zefatra: Cfat-nek ejtik, valamint Qumránra és Maszadára. Bevallom, feleségemmel együtt szándékosan nem készültünk fel könyvekből az utazásra, s így például Cfatról, a kabbalisztikus tudomány egyik központ-járól semmit sem tudunk. Ott derült ki számunkra is, hogy abban a varázslatosan szép galileai kisvárosban a szétszóratás után (ha kevesen is), mindig éltek, meghúzódottak vallásos zsidó emberek. A benépesülő Cfat talán ezért is egyike — Jeruzsálem, Hebron és Tiberiász mellett — a zsidóság négy szent városának.

A középtűt emelkedő dombra menet kanyargós kis utcákon itt két olyan szerény

méretű zsinagógába léphettünk be, amelyet a XVI. században emeltek. Hogy kik? Főleg azok az Ibér félszigetről kiűzött rabbik és jámbor híveik, akik a katolikus Ferdinánd-féle, 1492-es kényszerterítés elől *török* területre menekültek, ahol a vallásukat szabadon gyakorolhatták.

Az egyik, ma is működő zsinagógában többek között a korabeli spanyol-barokk díszítő-stílus jegyei ragadtak meg, egy másikban a „könyvek”. Az önálló vallási törvénykönyvet — harminc év alatt — kidolgozó tudós rabbi: Josef *Caro* zsinagógájában a kézzel írott (vagy a XVII. századtól már nyomtatott) szent, folyton használt és széjjel-olvasott Tóra- és Talmud-tekercek, „kódexek” több száz éves példányai ott halmozódnak fel, egymás hegyén-hátán egy díszes drapériával elfüggönyözött nagy üvegszekrényben. Megőriztek mindent, hiszen „a könyveket” tilos megsemmisíteni, s régen például a hibás másolatokat összegyűjtve olykor koporsóban temették el.

Mi erről ismét csak Simontól értesültünk, akit tulajdonképpen egy igen jól felkészült egyetemi tanár és egy nagyszájú pesti, körüti vagány eleven szintézisének lehetne minősíteni; olyanak, aki izzó lelkiületű izraeli patrióta és ugyanakkor lelkes magyar hazafi egy személyben.

Csoportunk többsége Cfatig már megszokta véget nem érő, buszbeli mikrofon-monológjait, s nemcsak humorát élvezte, hanem töretlen segítőkészségét is, amivel a beígért programokat mindegyre gyarapította. Igaz, eközben viszont Simon kaján elégtétellel vizsgáztatta — s buktatta meg — a zömmel katolikus útitársakat az Ó- és Újszövetségből. (Emellett persze olyan dolgokat is kikottyantott, hogy például az a bizonyos „sáska”, amit — a fordítások szerint — Keresztelő Szent János fogyasztott a pusztában, nem más, mint a Szent János kenyér héber elnevezése.)

Visszatérve a „könyvhöz”: azt hiszem, ott és akkor értettem vagy inkább éreztem meg igazán — kicsoda hihetetlen fenn- és összetartó ereje volt (és van) a *Tannak* és a vallásnak a széjjelszóratott zsidó nép számára; talán épp annak keménysége, mindent szabályozó jellege révén.

Mindennek mintegy történelmi előképe volt már Qumrán és a Maszada romvár, a Holt-tenger mellett. A Krisztus előtt II—I. században az esszéus közösség szembekerült mind a „formalista” jeruzsálemi farizeusokkal, mind a rómaiakkal kollaboráló szaduceusokkal, s egy részük erre az oázisokkal megtűzdelte sivatagi vidékre települt, szó szerint vállalva *minden* áldozatot hitéért. A feltétlen, kommunisztikus közösséget, a szent iratok folyamatos és közös tanulmányozását elsősorban (és buzgó másolását abban a scriptoriumban, amelynél ugyancsak néma döbbenettel álltunk mndannyian). Itt várokoztak a Messiásra, hiszen „megérett az Idő”, s a Fény és a Sötétség fiainak harca is a vége felé közeledett.

S a döntő küzdelem számukra is — történelmi léptékkal mérve — rövidesen elkövetkezett, Krisztus után 70—73 között. Jó részük akkor — a fanatikusan Róma-ellenes szikarioszokkal és zelótákkal együtt — behúzódtott, visszavonult Nagy Heródes megerősített várába, Maszadába. Abba a 40 holdnyi területű, a Holt-tenger fölé magasodó, sziklafennsíkra emelt várba, amelynek hároméves sikertelen ostroma végén — szemben Silva római hadvezér több mint tízezer katonájával — az utolsó védők (asszonyokkal, gyermekekkel együtt mintegy 960 ember) kollektív öngyilkosságot követtek el. A végzetesen megtépázott erődöt felgyújtották, s csak a még *évekre elegendő* élelmiszer-raktárakat kímélték meg, hogy bizonyítsák: nem az éhség miatt, hanem a reménytelen túlerővel szemben, a *megaláztatás* elkerülése végett választották egymás kezéből az önkéntes halált. Mint az ostromot megörökítő Josephus Flavius írja, még a római katonák is „... csodálattal adóztak ily rengeteg ember hősi elszántságának és bátor halálmegvetésének”. Ezért vált jelképpé Maszada a *mai* Izrael számára is.

A várrom egyik részénél az 1960-as feltárási munkák során egy férfi, egy asszony és egy kislány csontvázára akadtak. A leánya egyik saruja, az asszony hajkoronája és a férfi töre

most Jeruzsálemben, a *Könyv Házában* látható. Hármójuk földi maradványa képviseli mindazokat, akik akkor adták életüket az egy igaz Istenért és a szabadságért.

A Könyv Háza egyszerre visz vissza a rég- és a közelmúlt, továbbá a *ma* világába. Zseniális építmény, teteje a holt-tengeri tekercsüket rejtő cserépkorsók zárópecsétjének alakját mintázza, monumentálisan. Ha van fantázia, szépérzék és múltat tisztelő kegyelet, az itt együtt, sűrítetten található meg. A tekercsek mellett helyet kaptak benne a második maszadai harc, az ugyancsak Róma-ellenes II. századi Bar Kochba-felkelés írásos dokumentumai, tárgyi emlékei is. Az építmény körül virágzó kert, rózsá- és bougainvillea bokrok, enyhet adó fákkal és szabadtéri modern szoborkerttel.

Ez az épület már a Yad Vasem, a hatmillió mártír emlékmúzeum-komplexumához csatlakozik, amelynek legmeggrázóbb része a *Megölt Gyermekek Emléksarnoka*. Másfél millió elpusztított kisfiú és kislány kitörölhetetlen emlékét őrzi a Mose Zafri tervezte csodálatos műretek, amit öt gyertya fényéből bonyolult tükörrendszerrel teremtett meg.

Ha belépsz ajtaján, egy fekete terem faláról nagyméretű gyermek-arcképek tekintenek rád. Ha továbbhaladsz, teljesen sötét — érzékelhetetlen méretű — helyiségbe; a „kozmoszba” jutsz. Csak egy karfába kapaszkodva haladhatsz át rajta; éjfekete terében másfél millió gyertyaláng — másfél millió gyermeklélek csillagvilága vesz körül, miközben monoton hang mondja véghetetlen sorban a kis mártírok nevét, életkorát, szülőföldjét.

Kilépve innét az Igazak Útjára érsz; szegélyén a fákat azok részére-emlékére ültették, akik a háború alatt az üldözötteknek szerte Európában segítséget nyújtottak. Az első facsemetét Keresztély dán király tiszteletére helyezték a földbe, aki a náci megszálláskor elsőként vette fel a zsidóknak kötelező, Dávid-csillagos karszalagot, s lóháton így járta be Koppenhága utcáit, hogy azután egész népe kövesse példáját.

A második emlékfá ezért a dán ellenállóké; ebből az országból ugyanis a Gestapo nem tudta összeszedni a zsidó lakosságot. Egyetlen éjszakán juttatták át csónakokon és bárkákon — a háborgó tenger hullámain — zsidó honfitársaikat a biztonságot jelentő szabad Svédországba.

Az emlékfák tövében is márványtáblákon lengyel, holland, német, norvég és magyar nevek olvashatók. — A legfiatalabb facsemetét Raoul Wallenberg emlékére ültették, amikor halála bizonyossá vált.

Az Élet azonban — s ezt talán épp a mai Izraelben érezni a legintenzívebben — *mindennél* erősebb. Az ország népe telített életerővel, energiával, felszabadult magabiztossággal. Szinte elképzelhetetlen méretű földművelés, pontosabban szólva: föld-*újraterejtés* történt itt az elmúlt négy évtizedben. A termőföld visszaperelése a karsztos sivatagi tájakon, amelyekre — a városok területét is beleértve — 140 millió facsemetét ültettek el, hogy megkössék a talajt.

És most fiatal, susogó erdők, cserjések borítják az ország oly változatos tájait, illetve visszanyert földek születtek ott, ahova a vizet is elvezették. A vizet, ami az életet jelenti, hiszen ez a föld paradicsomi bőséggel terem, virágot is növeszt mindenütt, ha vízhez jut.

És jönnek le Északról, a Jordánból táplálkozó Genezáreti-tótól a Holt-tengerig a csatornák, hogy behálózzák Izrael igen nagy részét. Így válik ismét művelhetővé ez az örök-ösi és teljesen ifjú ország.

Jártunk egyébként a Golán-fennsíkon is, ahol a szír időkben húszezer bunker volt, s ahonnan 1973-ban 900 tankkal rontottak Izraelre. A mai határtól nem messze álltunk meg fényképezni. Alattunk mintegy jó kilométernyire ENSZ-katonák táboroznak. Mögöttük jól látszik az elnéptelenedett nagyváros, Quneitra (illetve a szír hadsereg katonai létesítményei). Damaszkusz innét 60 kilométernyire van.

Sok helyütt húzódnak még az aknaveszélyt jelző drótkerítések, de a megtisztított területen mindenütt déligyümölcsligetek, banánpálma ültetvények, virágzó (öntözött, fóliával védett) gyapotmezők. A kitűnő állapotú autópályák elválasztó szegélyén rózsá-

bokrok pirosnak, hiszen ott is kígyózik a csővezeték, amely szelíden csepegteti a vizet.

Legalább ilyen elképesztő az alig húszesztendő városok, városrészek és települések tömege, gyönyörű-teraszos épületeikkel, a legnagyobb városok pompás egyetemeikkel, ízletesen épített szociális és kulturális létesítményeikkel. És mindenütt — a turistahelyeken is — tisztaság, rend, gondosság. Látni: ezek az emberek szeretik a *bazájukat*, és nemcsak az *életüket* hajlandók áldozni érte, hanem a *munkaerejüket* is.

Igen, mindez együtt épp a munkát és a fantasztikus szorgalmat tanúsítja. A Golán legészakibb részén, ahova eljutottunk, áll Quazrin városa, amely mindössze tízesztendő, s a lakosság életkora — átlagosan — huszonhárom év. Egyébként is mindenütt sok a gyerek és a fiatal. Vidámak, egészségesek, szépek.

Tibériászban aznap, amikor odaérkeztünk, az országos dalfesztivál egyik estjére toppantunk be. A kikötőhöz vezető neonfényes éttermekkel és pálmákkal szegélyezett, lámpafüzéres utcákon áramlott a nép, fiatalok és idősebbek vegyesen. A reflektorfényben úszó színpadon jókedvű, jól éneklő gyerekek és tinik kisebb-nagyobb kórusai váltogatták egymást, általános tetszéstől kísérve.

S a város? Filmeken láttam floridai tengerparti városokat és tájakat: csak ehhez fogható modern szépségében Tibériász is, akárcsak a Földközi-tenger harmadik legnagyobb kikötője: Haifa, vagy a bensőségesen modern metropolis — Tel-Aviv. És csupán első pillanatra volt meglepő számunkra, hogy itt-ott — részben a többiektől elkülönülten — bukkantak fel az ortodox zsidó emberek jellegzetes fejfedőkben, ruházatban. — De hiszen ilyen öltözékben muzsikált Cfatban, a zsinagógas hegyről a völgybe vezető keskeny utca végén az a haszid rock-zenekar is, amely úgy vonzott magához, hogy Simon alig tudott az indulásra váró buszra felterelni bennünket.

Persze, töredékét sem mondhattam el mindennek, amit kilenc nap alatt Izraelben láttunk, hallottunk, megérezteünk és megértettünk. Ide *muszáj* lesz visszajönnünk: csoportunk majd minden tagja ezzel a gondolattal lépkedett felfele a hazaszállító óriásgép lépcsőfeljáróján, búcsút intve a valósággá vált Ígéret Földjének.

Annak a csodálatos országnak, ahol a világon talán a legsúlyosabb jelentést kapja a nemzeti köszöntés: *Salom* — azaz Béke.

Békesség a jóakarató embereknek, akik számára — bárhonnét jöttek, bárhogyan tisztelik az Istent és az Embert — ugyancsak szent ez a föld: Erec Jiszraél, a kiválasztott nép és mindannyiunk vérrrel megszentelt földje.

Húsvéti könyvajánlatunk:

Hamvas Béla: <i>Silentium, Titkos jegyzőkönyv, Unicornis</i> (válogatott írások)	75 Ft
Fohászok és vallomások (a világirodalom legszebb imái)	165 Ft
Sík Sándor: <i>Kereszténység és irodalom</i> (válogatott írások)	130 Ft
Küldetésben (teológiai tanulmányok)	120 Ft
Régi magyar szentség (ötvenöt magyar szent és boldog)	120 Ft

A kötetek a Szent István Társulat és az Ecclesia könyvesboltjában, valamint kiadóhivatalunkban kaphatók, illetve utánvétellel megrendelhetők (1054 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.).